

FANTOLY ZSANETT

A büntető eljárási (tárgyalási) rendszerek és a büntetőeljárás korszerűsítése

1. Büntetőeljárás, büntető eljárási rendszerek, büntető tárgyalási rendszerek

A büntetőeljárás a büntetőjogi felelősségrevonás törvényes rendje.¹ A törvény által feljogosított hatóságok és más személyek cselekményeinek sora, amely arra irányul, hogy megállapítsák, történt-e bűncselekmény, ki az elkövetője, s hogy a büntetőjogot alkalmazzák.² A büntetőeljárás tehát az államhatalmi tevékenység része, amelyben a büntető igazságszolgáltatás valósul meg.

A büntetőeljárás rendszere: az eljárásnak jogelvek által meghatározott felépítése. A büntetőeljárás rendszerét tehát a benne érvényesülő szervezeti és működési elvek határozzák meg, ezek közül is elsősorban az eljárási funkciók [a bűnüldözés, (a vád), a védelem és az ítélezés] megoszlása az eljárás alanyai között, az alanyokat megillető jogosultságok és kötelezettségek, az eljárás felosztása eljárási szakaszokra és ezek egymáshoz való viszonya.³

A büntetőeljárási rendszereken belül szűkebb fogalom a büntető tárgyalási rendszerek meghatározása. A büntető tárgyalási rendszer: az ügydöntő bírósági határozat meghozatalát megelőzően a tárgyaláson a bíróság és a felek által az eljárási alapelveknek megfelelően végzett, a törvényben előírt, ajánlott vagy megengedett alapvető és sajátos eljárási cselekmények összessége. A tárgyalási rendszert meghatározó ismérvek különösen: az eljárási alapelvek és a tárgyalás viszonya, a tárgyalás vezetése, az eljárás résztvevőinek jelenléte a tárgyaláson, a tárgyalás megnyitása, megkezdése és folytonossága, a vád előterjesztése, a vád-

¹ HERKE CSONGOR: *Büntető eljárásjog*. Dialóg Campus Kiadó. Pécs, 2001. 11.p.

² KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárási Jog*. Osiris Kiadó. Budapest, 2003. 13.p.

³ CSÉKA ERVIN-KIRÁLY TIBOR-KRATOCHWILL FERENC-SZABÓNÉ NAGY TERÉZ-VARGHA LÁSZLÓ: *Magyar büntetőeljárási jog*. Egységes jegyzet. Budapest, 1982. 53.p.

lott kihallgatása (nyilatkozata), bizonyításfelvétel a tárgyaláson, a vád módosítása vagy elejtése, a perbeszéd, a határozathozatal.⁴

Az elsőfokú bírósági tárgyalás a büntetőeljárás legfontosabb része, a büntetőeljárás „gerince” a tárgyalás. A tárgyaláson valósul meg az igazságszolgáltatás feladata: a konkrét ügyben a büntetőjogi felelősség eldöntése. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 3. § (2) bek. szerint: „*Bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult.*” Az ún. büntetőjogi főkérdések: a bűnösség és a büntetés tárgyában határozni a független bíróság is csak tárgyaláson jogosult⁵, így a tárgyaláson érvényesülniük kell azoknak az alkotmányos elveknek, amelyek a személyes szabadság és általában az állampolgári jogok megővését biztosítják. Tárgyaláson kívül e kérdéseket elbírálni csupán a törvényben megengedett kivételes esetekben lehet (pl. a külön eljárásban a tárgyalás mellőzése, lemondás a tárgyalásról.)

A jogfejlődés során a büntető eljárási rendszereknek két formája alakult ki: a kontinentális és az angolszász eljárási rendszer. A két rendszer csak elméleti modell, a valóságban tisztán nem fordulnak elő, csak vegyesen, de – a modern eljárásjogok megjelenéséig – valamelyik elv döntő túlsúlya mellett.

2. A büntetőeljárási rendszerek típusai

Finkey szavaival élve a büntetőeljárás minden nagy történeti rendszerének alapvető célja azonos (az anyagi igazság feltárása), de az eszközökre, az igazságkeresés és megállapítás módszereire vonatkozóan igen nagyok az eltérések. „Míg a vádeljárás az igazságot csak az egyéni szabadság lehető biztosításával igyekszik megvalósítani, s ezért a szabad, alkotmányos államok és a szabadelvű korszakok uralkodó eljárási rendszere lett, addig a nyomozó eljárás a szabadságot feláldozza az igazságnak s az erre alapított állami érdekeknek, így lesz az abszolút államok és a reactionarius korszakok jellemző eljárási elve.”⁶

2.1. A vádelvű büntetőeljárási rendszer sajátosságai

A vádelvű (akkuzatórius vagy angolszász típusú) eljárás egymással szembenálló egyenlő jogú felek jogvitája.⁷ Történeti gyökerei az ókori Görögország, az ókori Róma és az újkori Anglia tárgyalási sajátosságaiban a leginkább fellelhetők. Az

⁴ CSÉKA ERVIN: *A büntető tárgyalási rendszer.* Acta Jur. et Pol. Tomus LV. Fasc. 1-34. Szeged, 1999. 2.p.

⁵ CSÉKA ERVIN-FANTOLY ZSANETT- HEGEDÚS ISTVÁN-KOVÁCS JUDIT- MARÁZ VILMOSNÉ: *A büntetőeljárási jog alapvonalai II.* Bába Kiadó. Szeged, 2004. 69.p.

⁶ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőeljárás tankönyve.* Budapest, 1908. 16.p.

⁷ PUSZTAI LÁSZLÓ: *A modern büntetőeljárási jog kialakulása Magyarországon.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1984. 13.p.

eljárás célja a „jogi” (vagy tény)igazság feltárása: jogi keretek között a tényállásból mi állapítható meg, mi bizonyítható.⁸

Az eljárás a sértett kezdeményezésére (rendszerint magánvadjára) indul,⁹ s valójában egy szakasza van: a bírósági szakasz, ahol az ügy érdemben eldől (a nyomozási szakasz feladata a tárgyalás előkészítése, adatgyűjtés).

Az akkuzatórius eljárásban az eljárási feladatok megoszlanak, a funkciómegosztás elve érvényesül: a vád, a védelem és az ítélezés funkciója személyileg is elkülönül. Jogtörténeti gyökerekből eredeztethetően a hatóság vonatkozásában a szakapparátus nem jellemző, inkább laikus elemek részvétele a meghatározó: bárki lehetett vádló (pl. *actio popularis*, népvád) vagy védő. A bíró feladata az igazság megállapítása a jogvita eldöntése útján.¹⁰ A bíró ennek megfelelően passzív, szerepe a felek által végzett bizonyítás ellenőrzése, a törvényesség betartatása, s állásfoglalás a bizonyítási indítványok megengedhetősége körében;¹¹ valójában arról gondoskodik, hogy a vád és a védelem alanyai alkalmazkodjanak a bizonyítás formai szabályaihoz.¹² (A bíró passzivitását az is indokolja, hogy a klasszikus angolszász tárgyalási modellben nem készül ügyirat, a bíró az előtte a felek által lefolytatott bizonyításból ismeri meg a tényállást, így a perbeli beavatkozásra kevesebb a lehetősége.)¹³

Egyebekben a bíróság a vádhoz kötött. A vád ura azonban a sértett, aki a vádlottal az eljárás folyamán kiegyezhet, a vádat bármikor elejtheti. A felek rendelkezési joga ebben az eljárásban érvényesül leginkább: a vádló indokolás nélküli vádelejtése az eljárás megszüntetését, a vádlott beismerése pedig a bűnösség megállapítását vonja maga után.¹⁴

Az akkuzatórius eljárás bizonyítási rendszere szabad(abb): a bíróságra tartozik annak eldöntése, hogy az igazság kiderítése érdekében milyen bizonyítási eszközöket és milyen módon vizsgál.¹⁵ A terhelt joghelyzetét tekintve az eljárás alanya, perbeli jogokkal rendelkezik.

Az akkuzatórius tárgyalási rendszerben a bizonyítás a felek dolga. Az alapideológia az, hogy a szembenálló felekre van bízva az eljárás iránya, akik csatát folytatnak és az általuk előadott tények, bizonyítékok, az ő kérésükre kihallgatott tanúk alapján hoz döntést a bíró.¹⁶ Az ügyféli perben főszabály szerint a vád tanút először a vádló, a védelem tanút először a védelem alanyai hallgatják ki;

⁸ FARKAS ÁKOS-RÓTH ERIKA: *A büntetőeljárás*. KJK Kerszöv. Budapest, 2004. 255.p.

⁹ PUSZTAI: 1984. 13.p.

¹⁰ PUSZTAI: 1984.12-13.p.

¹¹ FARKAS -RÓTH: 2004. 256.p.

¹² CSÉKA ERVIN – FANTOLY ZSANNETT – KOVÁCS JUDIT – LŐRINCZY GYÖRGY – VIDA MIHÁLY: *A büntetőeljárási jog alapvonalai I.* Bába és társai Kiadó. Szeged, 2006. 73.p.

¹³ FARKAS -RÓTH: 2004. 256.p.

¹⁴ CSÉKA – FANTOLY – KOVÁCS –LŐRINCZY – VIDA: 2006. 74.p.

¹⁵ BÁRD KÁROLY: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Közlöny Kiadó. Budapest, 2007. 51.p.

¹⁶ BADÓ ATTILA – BENCZE MÁTYÁS: *Bevezetés a jogrendszerek világába*. Studio Batiq. Budapest, 2007. 87.p.

ennek során a kikérdezőnek tartózkodnia kell a sugalló, szuggesztív kérdésfeltevési módoktól. Ez a tilalom nem vonatkozik viszont az előbb említett – ún. egyenes – kihallgatás után sorra kerülő keresztkérdésekre, amikor is az ellenérdekű felek végzik a tanúk kihallgatását. A keresztkérdés után helye lehet az újabb egyenes kihallgatásnak, ezt követően pedig ismét a keresztkérdésnek.¹⁷ A kihallgatások során a bíró dönt azokról a kifogásokról, amelyeket az egyik fél a másik által feltett kérdésekkel szemben támaszt.¹⁸ E kihallgatási rendszer hátránya abban mutatkozik, hogy a bíró az igazság megállapításában erősen kötve van a felek indítványaihoz, és nem annyira az igazság megállapításának óhaja, mint inkább a felek közötti tény-és jogvita eldöntésének a kényszere hajtja. Árnyoldala lehet az is, hogy a felek taktikai megfontolásokból a per elnyújtására törekszenek, vagy az, hogy az ellenfél tanúinak szavahihetőségét lerombolandó kíméletlen módszerekhez folyamodnak.¹⁹

A bizonyítás körében kiemelendő a vádlott szerepe. A vádlotti vallomás külön bizonyítási eszközként nem szerepel az angolszász tárgyalási modellben. Dönthet úgy, hogy nem kíván vallomást tenni, ha azonban a bizonyításban részt kíván venni, úgy a védelem tanújaként kerül sor kihallgatására, s mint tanút, igazmondási kötelezettség terheli.²⁰

Esküdtbírói ügyekben az angolszász tárgyalási rendszernek az a sajátossága, hogy az ítélezési jogkör megoszlik az esküdtek és a bíró között: a bűnösség kérdésében az esküdtek határoznak, ha a döntés nem felmentő, a szankciót a bíróság állapítja meg.²¹ A jogorvoslati jogosultság nem általános, az esküdtszék (a „nép”) ítélete eredetileg szentnek és sérthetetlennek számított. (1907-ig Angliában a fellebbezés joga ismeretlen volt.)²²

Az akkuzatórius eljárás jellemzői továbbá a közvetlenség, a szóbeliség, a védekezés szabadsága és a nyilvánosság, az egyéni szabadság biztosítása a bírói önkény ellen. Az akkuzatórius eljárás az ártatlanság vélelmén alapul, elve az *in dubio pro reo* és a *favor defensionis*.²³

2.2. Az inkvizitórius büntetőeljárás rendszer sajátosságai

Az inkvizitórius (nyomozóelvű vagy kontinentális) eljárásban ezzel szemben a hivatalbólíság érvényesül: a bűnüldöző hatóság nincs kötve a felek indítványaihoz, annál kevésbé sem, mivel ebben az eljárásban nincsenek eljárásjogi értelemben vett felek, a funkciómegosztás nem érvényesül, az eljáró hatóság egye-

¹⁷ CSÉKA – FANTOLY – KOVÁCS – LÓRINCZY – VIDA: 2006. 74.p.

¹⁸ FARKAS – RÓTH: 2004. 255.p.

¹⁹ KIRÁLY TIBOR: 2003. 406.p.

²⁰ FARKAS – RÓTH: A büntetőeljárás. KJK Kerszöv. Budapest, 2004. 256.p.

²¹ CSÉKA – FANTOLY – KOVÁCS – LÓRINCZY – VIDA: 2006. 74.p.

²² KÖPF ESZTER: Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikke, az akkuzatórius és az inkvizitórius eljárásjogi rendszerek. Jogtudományi Közlöny 2001/7-8. 297.p.

²³ PUSZTAI: 1984. 13.p.

síti a bűnüldözés, a védekezés és az ítékezés funkcióit. Maga az eljárás sem indítványra indul, hanem a hatóság bármilyen módon szerzett értesülése (a be-súgás, a kósza hír vagy a feljelentés egyaránt okot szolgáltatathat a nyomozás megkezdésére).²⁴

Történeti gyökereit tekintve ezen eljárási forma sajátosságai a középkori német és francia jogban, a kánonjogban (eretnekek és boszorkányok elleni perek) és az abszolút monarchiák ún. koncepciók pereiben mutatkoznak meg leginkább. Az eljárás célja az anyagi (tárgyi) igazság feltárása („Mi történt?”); ez azonban eltorzulhat és a vélt vagy „célszerűnek” tartott „igazság” megállapításához vezethet.

Az eljárásban fokozott jelentőséggel bír az előkészítő szakasz, amely nem pusztán az adatgyűjtést szolgálja, hanem a bizonyítást is. Az olyan büntetőeljárásban, amelyben az előkészítő eljárásnak igen nagy vagy nagyobb súlya van, mint a bíróságinak, nemritkán a bizonyíték sorsa már az előkészítő eljárásban eldőlt, és a bírósági tárgyalás tulajdonképpen csupán a nyomozás során beszerzett bizonyítékok egyfajta formális megerősítésére, hitelesítésére szolgál.²⁵ A bírósági szakasz „álper”, amely a bűnösség vélelmére épül; a terhelt nem alanya, hanem csak tárgya az eljárásnak, perbeli jogai nincsenek, védekezésre rendszerint csak annyiban van lehetősége, amennyiben ezt számára a bíróság megengedi.

A bíró általi kihallgatás tárgyalási rendszerében a bíró aktívan részt vesz az eljárásban, annak irányát és módját ő határozza meg, a bíróság a bizonyítási eljárás lefolytatásának letéteményese.²⁶ Legfőbb feladata az objektív igazság megállapítása, és ebben nem kötik a felek indítványai, ezektől függetlenül, ezeken túlmenően is keresi az igazságot. E tárgyalási rendszer árnyoldalai abban mutatkoznak meg, hogy a bíró, aki a nyomozási iratok és a vád alapján hallgat ki, könnyen azonosul az abban foglalt állásponttal, és elveszti a tárgyilagosságát. A vádlott a bírói kihallgatás és az ügyész kérdései, fellépése nyomán úgy érzi, hogy azonos pozíciót elfoglaló két ellenféllel, két vádlóval van dolga. A bíró számára ítélethozatal szempontjából is az kényelmes, ha minden a vádat igazolja, és emiatt a kihallgatás során akaratlanul is ennek az igazolására hajlik.²⁷

A hivatalból lefolytatott vizsgálat eredményeit írásba foglalják, a bíróság annak alapján hozza meg ítéletét.

A nyomozóelvtű eljárás bizonyítási rendszere formális, kötött: a törvény határozza meg, hogy milyen bizonyítási eszközökkel lehet élni, ezeket hogyan,

²⁴ PUSZTAI: 1984. 13.p.

²⁵ Ez a bizonyítékadminisztrációs, bürokratikus szemlélet, megoldás azonban Tremmel szerint éppen az igazság elérését teszi kérdésessé, minthogy teljesen háttérbe szorítja a nem szóbeli (nonverbális) elemek, mozzanatok felhasználását, az ún. metakommunikációs folyamatok kiaknázását. TREMMEL FLÓRIÁN: *Magyar büntetőeljárás*. 2001. Budapest-Pécs. 97.p.

²⁶ FARKAS – RÓTH: 2004. 257.p.

²⁷ PUSZTAI: 1984. 12-13.p.

milyen formai követelmények betartásával lehet használni, és a szabályok betartásának eredményeként mit szabad bizonyítéknak tekinteni és felhasználni.²⁸ A hivatalos szakemberekből álló, hierarchikusan szervezett szakapparátus elméletileg az igazság kiderítésére törekszik, az ehhez felhasználható eszközök – a kínvallatással kicsikart beismerés – és az eljárás titkossága a kitűzött cél elérését azonban gyakran erősen kétségessé teszik.²⁹

Az inkvizitórius rendszer hibái: a hivatalból induló eljárás, amelynek során a bíróság köteles magát az igazságról „kitanítani” (instrukciós elv), az eljárási funkciók megosztásának hiánya; a bűnösség vélelmének uralma, az eljárás titkossága, az írásbeliség, a közvetettség, a formális vagy legális (kötött) bizonyítási rendszer. Mindezekből következett, hogy a terhelt úgyszólván teljes jogvesztettségé jellemezték és egyben bírálhatóvá, sőt bírálandóvá tették ezt az eljárási módot.³⁰

2.3. A „vegyes” büntetőeljárás rendszer³¹

A „vegyes” büntetőeljárás rendszer az akkuzatórius és az inkvizitórius rendszerek egyesítéséből jött létre: mindkét rendszerből átvette a megfelelőnek tartott elemeket, s azokat igyekezett optimalizálni. Törekedett a közérdek (állami érdek) és magánérdek (egyéni szabadságjogok) egyensúlyának fenntartására. Nyomozati szakban – célszerűségi szempontból – inkább az inkvizitórius elemeket, a tárgyalás során – a fokozott jogvédelem biztosítására – inkább az akkuzatórius elemeket építette be.³²

Történetileg az első „vegyes” rendszerű eljárási kódexnek az 1808. évi francia *Code de Procedure Penal* tekinthető.³³ Magyarország valamennyi büntetőeljárás kódexe (1896. évi XXXIII. tc.; 1951. évi III. tv.; 1962. évi 8. tvr.; 1973. évi I. tv.) a „vegyes” rendszert alkalmazta. A jelenleg hatályos 1998. évi XIX. tv.-ben (Be.) erősödtek az akkuzatórius elemek: a 295. §-a bírói engedéllyel lehetőséget ad a tanú kihallgatására a vád és a védelem alanyai által.

A „vegyes” büntetőeljárás rendszerben az eljárás célja az anyagi igazság feltárása, de törvényes, jogi keretek között. Az nyomozás fő szabály szerint hivatalból indul (közvédelem ügyekben), kivételként a sértett kérelmére (magánvádas ügyekben). Szakaszait tekintve: általánosan két egyenrangú szakaszból áll, kivételesen a nyomozati szak elmaradása is előfordulhat (magánvádas eljárásban).

²⁸ ELEK BALÁZS: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Tóth Könyvkiadó. Debrecen, 2008. 25.p.

²⁹ PUSZTAI: 1984. 12-13.p.

³⁰ ERDEI: *Jogtudományi Közlöny* 1998/4.

³¹ KOVÁCS JUDIT: *A büntető eljárási rendszerek témaköréhez készített oktatási segédanyag*. Kézirat.

³² PUSZTAI: 1984. 15.p.

³³ ERDEI: 1998/4.

Az eljárási funkciók elkülönülnek,³⁴ de olykor a bíró vagy az ügyész is ellát „védelmi” funkciókat. Az ügyésznek kötelessége az enyhítő és mentő körülmények feltárása is, a bíróságnak pedig – védő hiányában – ki kell oktatnia a terheltet perbeli jogaira vonatkozóan (ún. materiális védelem).

A hatóság tagjaiként hivatalos szakapparátus működik, de az elsőfokú bírósági eljárásban laikus elem is szerepel. Az eljárásban a bíróság nem teljesen passzív, s – a felek általi kihallgatás engedélyezett bevezetésével – nőhet a felek aktivitása is.

A büntetőeljárás alapelvei az egyes eljárási szakaszokban eltérő súllyal érvényesülnek: a nyomozati szakban a titkosság és az írásbeliség a jellemző, míg a bírósági tárgyaláson főszabályként a nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség a meghatározó.³⁵ Az ártatlanság vétele és a védelemhez való jog az eljárás egészen érvényesül. Ugyan főszabály a hivatalból való eljárás, de szerephez jut a terhelt rendelkezési joga is (pl. lemondás a tárgyalásról – ügyészi közreműködéssel).

A bizonyítási rendszer szabad, de vannak bizonyítási tilalmak és módszerbeli kötöttségek. A terhelt az eljárás alanya, akinek ügyféli jogosítványai vannak, de a nyomozati szakban azok korlátozottak.³⁶ A tárgyaláson a vádlott joghelyezte kettős: vallomása bizonyítási eszköz, ugyanakkor a vádlóval azonos jogokat élvező ügyfél is az eljárásban.

3. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény³⁷ 6. cikke és a büntető eljárási (tárgyalási) rendszerek a modern eljárásjogokban

3.1. Demokrácia és tisztességes eljárás

A demokrácia és az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkében megfogalmazott tisztességes eljáráshoz való jog viszonyát illetően egyes szerzők összefüggést vélnek felfedezni a vádlottakat megillető speciális többletgaranciákkal tűzdelt büntetőeljárás és a társadalom demokratizmusának mértéke között: a demokratikus értékek tükröződnek abban, hogy az eljárásjog a vádlottat a per alakító alanyaként kezeli és nem pusztán az eljárás tárgyának, hogy elismeri rendelkezési jogát, és szerepet juttat számára a bizonyítás menetében.³⁸ A de-

³⁴ PUSZTAI: 1984. 15.p.

³⁵ PUSZTAI: 1984. 15.p.

³⁶ KIRÁLY: 2003. 32.p.

³⁷ Törvénybe iktatva: 1993. évi XXXI. törvény

³⁸ BÁRD: 2007. 47.p.

mokráciának és az inkvizitórius vonásaitól megtisztított pernek egyaránt lényegi elvei a beszéd és az egyenlőség, illetve az érvelés mindenkit megillető joga.³⁹

Mások összefüggést látnak az állam típusa és az eljárás minősége között. Bár a reaktív államnak megfelelő konfliktusmegoldó típusú eljárást és az aktivista államhoz igazodó *policy*-végrehajító pert *Damaska* ideáltípusként fogalmazza meg,⁴⁰ nem kétséges, hogy az előbbihez az angolszász ügyféli per, míg az utóbbihoz a kontinentális inkvizitórius eljárás áll közelebb.⁴¹ *Trechsel* szerint is ki-mutatható összefüggés a politikai rendszer, illetve az alapjául szolgáló politikai ideológia és a büntetőeljárás rendszere között: az amerikai a szélsőséges liberalizmust tükrözi, míg a kontinentális közelebb áll a szocialista ideológiákhoz, amelyek szélesebb körben engedik, hogy az állam beavatkozzék az egyének és társaságok gazdasági és egyéb tevékenységébe.⁴²

Edelman elmélete szerint az angolszász akkuzatórius eljárási modellel a XVII. század nagy angol politikai filozófusainak az emberi jogokról vallott felfogását tükrözi, ahogy az például Virginia állam 1776. évi alkotmányában is megjelenik. *Hobbes* és *Locke* elméleteiben az állandó fenyegetettségben élő egyén legfőbb kötelessége, hogy szabadságával élve megőrizze létét, fenntartsa magát, és ennek a háborús antropológiának felel meg a szabályozott hadviselésként felfogott per.⁴³ Ezzel szemben az inkvizíció, a nyomozás a kontinentális eljárásban, amelynek célja a „reveláció”, a kanti-rousseau-i paradigmát testesíti meg, amelyben az embert más lényektől szabadsága különbözteti meg.⁴⁴

Bárd szerint a modern kontinentális és az angolszász eljárási jogokban egyaránt fellelhetők a demokráciát jellemző értékek, mindenképp a szembenálló felek azon joga, hogy álláspontjukat azonos feltételek mellett kifejtessék és a döntés kialakítását egyenlő eszközökkel befolyásolhassák.⁴⁵

³⁹ Soulier, G  rald: *L'  galit   de parole, principe de la démocratie et du proces p  nal*. In: DELMAS-MARTY MIREILLE: *Proces p  nal et droits de l'homme*. Presses Universitaires de France. 1992. 243-253.p.

⁴⁰ DAMASKA, MIRJAN: *The Faces of Justice and State Authority*. New Haven-London, Yale University Press. 1986.

⁴¹ BÁRD, 2007. 47.p.

⁴² TRECHSEL, STEFAN: *Why must Trial be Fair?* Israel Law Review, Vol. 31/1-3. 115.p.

⁴³ Az angolszász büntetőeljárás keretei között dolgozó ügyvédek és ügyészek tevékenységének leírásánál találkozunk azzal a hasonlattal, hogy tulajdonképpen „partizán-háborúról” van szó, ahol a partizánok célja az elvileg neutrális bíróság előtt a minden   ron elért győzelem. (A cél természetesen az inkvizitórius eljárás esetén sem más,   m itt a csata menetét keményen k  zben tartja az eljárást vezető bíró, aki jóval aktívabb angolszász kollégájánál.) B  D   ATTILA – BENCZE MÁTYÁS: 2007.87.p.

⁴⁴ EDELMAN, BERNARD: *Universalit   et droits de l'homme*. In: MIREILLE DELMAS-MARTY: *Proces p  nal et droits de l'homme*. Presses Universitaires de France. 1992. 151-167.p. Az angolszász per e felfogás szerint utóda a *Foucault*   ltal vázolt feudális típusú bíráskodásnak. Ebben – egyebek között – „az igazság és a hamisság” kettéválasztása nem játszott szerepet, a hatóság „nem az igazságról, csupán a szab  lyoss  gr  l tett tan  bizony  s  got” és a perben „nem arra derítettek fényt, ki mond igazat, csakis arra, ki az erősebb”. FOUCAULT, MICHAEL: *Az igazság és az igazság-szolgáltatási formák*. Debrecen, 1998. 51.p.

⁴⁵ BÁRD: 2007. 48.p.

Hazánkban a tisztességes eljárás fogalmának tisztázásához jelentősen járult hozzá a 6/1998. (III.1.) AB határozat. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy „a tisztességes eljárás (*fair trial*) követelménye nem egyszerűen egy a bíróságnak és az eljárásnak itt megkövetelt tulajdonságai közül (ti. mint „igazságos tárgyalás”), hanem különösen a büntetőjogra és –eljárásra vonatkozóan az [Alkotmány] 57. § többi garanciájának teljesedését is átfogja. A nemzetközi egyezmények általában elfogadott értelmezése szerint a *fair trial* olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes.”⁴⁶

3.2. A független és pártatlan bírósághoz való jog [Alk. 57. § (1) bek.]

A strassbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság szerint a kontradiktórius ügyféli per, amelyben a vádlott az eljárás alakítója, és amelyben a közvetlenség elve és a „fegyverek egyenlősége” biztosított, megfelel a tisztességes eljárás követelményének. A vádlott említett jogosítványait és ezzel tisztességes eljáráshoz való jogát számolja fel a bíró, ha nem képes függetleníteni magát az eljárás korábbi szakaszában – a vádlott büntetőjogi felelősségéről kialakított állásfoglalásától.⁴⁷

Ugyanakkor a Bizottság a kontinentális eljárási rendszer alappilléreit érintő megállapításokat is tett. Elismerte, hogy számos országban az eljárás két különálló szakaszból áll: az előkészítő (vizsgálati) fázisból és a főtárgyalásból. Az utóbbit csak akkor kerülhet sor, ha a vádlott bűnösségét megfelelő erejű bizonyítékok alátámasztják. Az elítéléshez viszont a bűnösség bizonyítása szükséges. Ugyanakkor a két szakasz és a főtárgyalás megkezdéséhez, illetve az elítéléshez szükséges feltételek közti határvonal elmosódik – így a Bizottság -, ha a vád alá helyezés és a tárgyalás szakaszában ugyanaz a bíró látja el az elnöki tiszteket, kivált az olyan rendszerekben, amelyekben a bíró „belső” meggyőződése egyet jelent a bűnösség bizonyítottságával.⁴⁸

A strassbourgi bíróság szerint a bírói pártatlanság akkor kerül veszélybe, ha a bíró az előkészítő eljárásban nemcsak „felületes képet” rajzol magának a történésekről, ha nemcsak a bűnüldöző szervek által nyújtott adatokra hagyatkozik, hanem a nyomozási akta alapos vizsgálatába bocsátkozik, és figyelemmel van a *pro* és *contra* érvekre egyaránt. Ez nehezen egyeztethető össze azokkal az elvárásokkal, amelyeket a kontinentális felfogás a bírói hivatás gyakorlásával szemben támaszt.

⁴⁶ ERDEI ÁRPÁD: *Az Alkotmánybíróság és a büntetőjog. Globalizáció és kriminálpolitika.* Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére és halála tizedik évfordulójára. OKRI. Budapest, 2006. 59.p.

⁴⁷ BARD: 2007. 108.p.

⁴⁸ BARD: 2007. 120.p.

A strassbourgi Bíróság tézise sokkal inkább az angolszász rendszer elveivel áll összhangban: itt régóta elfogadott, hogy a bíró nem kizárólag a büntetőeljárás keretében őrökdi a szabadságjogok felett. Maga a büntetőeljárás – ideáltípusként megrajzolva – egy szakaszból, a tárgyalásból áll. Az ítélet a tárgyaláson megvizsgált bizonyítékokon alapulhat, mindaz, ami előtte történik, jogilag nem releváns. A tárgyalás előtti fázis arra szolgál, hogy a vádló állításait, érveit összegyűjtse, amelyek majd a tárgyaláson, a védelem által előadottak fényében mérettetnek meg.

Ezért nem „rendszeridegen”, ha a bíró a tárgyalást megelőző szakaszban pusztán a bűnüldöző szerv által tált adatok ésszerűségéről foglal állást. A vád-esküdszék is – szemben a kontinensen meghonosodott vádtanáccsal, amely a terhelő és mentő körülményeket egyaránt mérlegeli – kizárólag azt ellenőrzi: elegendő inkrimináló adatot gyűjtött-e össze a vádló ahhoz, hogy a tárgyalás (vagyis maga az eljárás) megtartható legyen. A bíró ilyenkor tehát más módszert alkalmaz, mint a büntetőjogi felelősség megítélése során: nem a vád és a védelem által előadottak összevetése útján határoz.⁴⁹

A magyar Alkotmánybíróság a 17/2001. AB. Határozatában – még az 1973. évi I. törvény vonatkozásában – vizsgálta a pártatlan bírósághoz és a bírói függetlenséghez való jogot. Leszögezte, hogy az elfogulatlanság követelménye egyrészt a bíróval szemben jelentkező elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény, minthogy „el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”⁵⁰

3.3. A bizonyítás szabályai

A bizonyítás – az eljárási ideológia és a konkrét szabályozás különbözőségei ellenére – mind a kontinentális, mind pedig az angolszász eljárási modellben a valósággal egyező tényállás, az igazság megállapítására irányul.

Az angolszász rendszer formális bizonyítási szabályai például egyértelműen az esküdszéki rendszer gyengéit, mindenekelőtt a laikus döntéshozók megismerési potenciáljának hiányosságait hivatottak ellensúlyozni.⁵¹ A kontinentális eljárási jogban kevésbé érzik annak szükségét, hogy formális szabályokkal előzzék meg a hibás tényfeltárást. Ennek gyökere az a hit, hogy a hivatásos bírói kar szakmai szocializációja során elsajátította a megismerés helyes módszereit és nem követ el olyan hibákat, mint a beavatatlanok. A német Bp. például csak a hivatásos bíró számára engedélyezi a nyomozás iratainak tanulmányozását, az ülnökök ettől el vannak zárva, mert attól tartanak, hogy a laikusok az iratok alapján előzetes véleményt alkotnának a történekről – és nem lévén hiva-

⁴⁹ BÁRD: 2007. 123.p.

⁵⁰ ERDEI: 2006. 57.p.

⁵¹ LANGBEIN, JOHN: *Historical Foundations of the Law Evidence: A View from the Ryder Sources*. Columbia Law Review. 1996. június 1194. p.

tásosok – e prekoncepcióhoz igazítva szelektálnának a tárgyaláson ismertetett információk közül.⁵²

Az Európai Emberi Jogi Bíróság az eléje kerülő ügyek jelentős részében a szabad bizonyítás elvének állít korlátot a tisztességes eljárás elvére hivatkozással.⁵³

3.4. Az önvádra kötelezés tilalma; a hallgatás joga

Az inkvizitórius büntetőperben a hallgatás jogának nincs helye: a vádlott az eljárás tárgya, a formális bizonyítási rendszerben vallomása a „bizonyítékok királynője” (ennek kicsikarása érdekében alkalmazták a középkorban a kínvallatást). A vallomás megszerzése érdekében a kontinentális jogok a hazugságot is tolerálják; rendszerint nem írják elő az igazmondási kötelezettséget, ha a terhelt a megszólalást választja.⁵⁴

Ezzel szemben az angolszász modellben a terheltet nem tekintik bizonyítékforrásnak. Vallomástételre nem kötelezhető, ha azonban mégis amellet dönt, hogy tanúvallomást tesz, igazmondási kötelezettség terheli.⁵⁵

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény nem szól a hallgatás jogáról. A 6. cikkben nevesített ártatlanság vélelmével kapcsolatban azonban a Bíróság kifejtette, hogy az szorosan összefügg a hallgatás jogával, illetve a tisztességes eljárás követelményével. A 6. cikket az angolszász eljárásjogi felfogás szellemében fogalmazták meg, és az ügyféli per szellemével nem egyeztethető össze, hogy a felek egyike kényszeríthető legyen arra, hogy bizonyítékforrásként szolgáljon.⁵⁶

A magyar Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a hallgatás joga az ártatlanság vélelme körébe tartozik, s mint ilyet ezt a jogot is tiszteletben kell tartani.⁵⁷

3.5. Megállapodás (vádalku) a büntetőperben

A vádalku olyan egyezségkötési folyamatra épülő eljárás, amelynek lényege, hogy a terhelt beismerő vallomást tesz, és ennek ellentételezéseként a törvény számára bizonyos kedvezményeket biztosít.⁵⁸

⁵² BÁRD: 2007. 50.p.

⁵³ Részletesen lásd. BÁRD: 2007. 49-51.p.

⁵⁴ BÁRD: 2007. 246-247.p.

⁵⁵ FARKAS – RÓTH: 2004. 256.p.

⁵⁶ BÁRD: 2007. 256.p.

⁵⁷ TARR ÁGNES: *A büntetőeljárás egyszerűsítésének alkotmányjogi kérdései, különös tekintettel az úgynevezett külön eljárásokra.* In: DÖRGÉNYI ILONA – HORVÁTH M. TAMÁS – SZABÓ BÉLA – VÁRNAY ERNŐ (szerk.): *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 247.p.

⁵⁸ HERKE CSONGOR: *Megállapodások a büntetőperben.* Pécs, 2008. 100.p.

Az akkuzatórius eljárásban, ahol a felek maguk jelölik ki jogvitájuk kereteit, a vád és a védelem közötti egyezkedés, tárgyalás nagy hagyományokkal rendelkezik. A felek – szigorú keretek között, a bíróság közreműködését sem nélkülözve – lemondanak arról, hogy egymás állításait támadják. E „tárgyalás” során a védelem felajánlhatja például, hogy a vádlott beismeri egy enyhébb bűncselekmény elkövetését, ha az ügyész azzal vádolja meg, és nem az eredetileg tervezett súlyosabb bűncselekménnyel.⁵⁹ A bíró a felek által nem vitatott állításokat tényként fogadja el, feladata az ítélelhozatalra korlátozódik.

A kontinentális eljárási rendszerektől sem idegen a vádalku intézménye, itt azonban általában az opportunitás elve sem marad figyelmen kívül.⁶⁰ A hagyományos kontinentális tárgyalási rendszer modernizációjában Spanyolország (1982: *conformidad*), Olaszország (1989: *patteggiamento*) és Németország játszott úttörő szerepet.⁶¹

Az Egyezmény 6. cikkében rögzített tisztességes eljárás a megállapodások szempontjából sérülhet akkor, ha egyrészt nem tartották be a vádlottal kötött megállapodásokat, másrészt pedig akkor, ha a vádlott-társak egyikével kötöttek olyan megállapodásokat, amelyek túlléptek a bíróság kompetenciáján és a bűnösség alapelvéén.⁶² Jung kiemeli, hogy a büntetőperekben született megállapodások csak akkor állhatnak összhangban az Egyezmény szellemével, ha a terhelt a bírósághoz való jogáról történő lemondásakor olyan fokú döntési szabadságot élvez, mint amilyen szabadságot a bírói eljárás biztosítana számára.⁶³ A Bíróság a *Deweere v. Belgium* ügyben kimondta, hogy az érintett tagállam azon állítását, hogy a terhelt önként lemondott a bírósághoz való jogáról, „alapos vizsgálatnak” kell alávetni.⁶⁴

3.6. Jog a tárgyaláson való részvételhez; a távollévő terhelttel szemben folytatott eljárás

Az angolszász jogrendszerben érvényesülő akkuzatórius per ügyféli modell: a tárgyaláson a vádló és a vádlott vitázik egymással; az ő dolguk a bizonyítékok

⁵⁹ KÖPF ESZTER: *Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikke, az akkuzatórius és az inkvizitórius eljárásjogi rendszerek*. Jogtudományi Közlöny 2001/7-8. 298.p.

⁶⁰ E témában részletesen a holland szabályozásról lásd.: KÖPF: *Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikke, az akkuzatórius és az inkvizitórius eljárásjogi rendszerek*. Jogtudományi Közlöny 2001/7-8. 298.p.

⁶¹ Az egyes nemzeti szabályozásokról részletesen lásd.: NAGY ANITA: *Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban*. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2008. 56-61.p.

⁶² HERKE: *Megállapodások a büntetőperben*. Pécs, 2008. 24.p.

⁶³ JUNG, HEIKE: *Plea Bargaining and its Repercussions on the Theory of Criminal Procedure*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 1997/2. 119.p.

⁶⁴ KÖPF: *Jogtudományi Közlöny 2001/7-8. 298.p.*

összegyűjtése, előterjesztése és vizsgálata. Ha a vádlott távol van, nincs, aki a feladatát helyette ellássa.⁶⁵

Ami pl. az angol jogot illeti: annak nincs kifejezetten olyan szabálya, amely tiltja a tárgyalás megtartását a vádlott távollétében, egy ilyen tárgyalás azonban csak rendkívüli körülmények fennforgásával igazolható. Ennek magyarázata természetesen az, hogy a vádlottnak egyrészt ismernie kell az ellene felhozott vádat, másrészt pedig lehetőséget kell kapnia arra, hogy meghallgathassa az ellene valló tanúkat, és hogy kérdéseket intézhessen hozzájuk.⁶⁶ Az eljárásban a vádlott személyes jelenléte azért is szükséges, mert a képviselőjében eljáró védőt folyamatosan instrukciókkal kell ellátnia.⁶⁷

Az inkvizitórius jellegű modellhez közelebb álló kontinentális eljárási rendszer nem feltétlenül igényli a vádlott személyes részvételét. Mivel a bíró irányítja a bizonyítási eljárást, a bűnüldöző hatóságok elvben a mentő és enyhítő körülményeket is kötelesek felkutatni és a védő nem képviselőként, hanem az „igazságszolgáltatás orgánusaként” jár el, ezért a kontinentális modellben a vádlott távollétében tartott tárgyalás nem eleve elfogadhatatlan.⁶⁸

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény nem szól kifejezetten a tárgyaláson való személyes jelenlét jogáról. A strassbourgi bíróság ezért a tisztességes eljárás vagy igazságos tárgyalás keretén belül mérlegelik, hogy szükség volt-e adott esetben a terhelt személyes jelenlétére. A Bíróság alapítélete az *in absentia* ügyek vonatkozásában az ún. *Colozza- ítélet*. Ezen ügygel kapcsolatosan a Bíróság kifejtette, még ha a bírósági tárgyaláson való személyes részvétel joga nem abszolút jellegű is, a jelen ügyben semmi nem indokolta annak teljes és helyreállíthatatlan elvesztését. Ha a nemzeti törvényhozó a vádlott távolléte ellenére is elrendeli a büntetőeljárás lefolytatását, mint *Colozza* esetében, az érintett személynek, mielőtt tudomást szerez az ellene folyó eljárásról, lehetőséget kell adni, hogy a bíróság – meghallgatása után – újra határozzon a vele szemben felhozott vád megalapozottságát illetően.⁶⁹

A magyar Alkotmánybíróság álláspontja szerint: „A büntető bíróság a vádlott és a per egyéb szereplői között folyó állandó interakció közvetlen észlelése alapján teljesebb képet kap a tények valóságának és a vádlott személyiségének megítéléséhez.”⁷⁰ Ugyanakkor tény, hogy a távollévő terhelttel szemben lefolytatott eljárás létjogosultsága – a törvényi feltételek fennállása esetén – nem vitatható. A jogállamiság, valamint az alkotmányos büntetőeljárás megkívánja, hogy az állam a távollévő terhelttel szembeni büntetőigény érvényesítésére olyan szabályokat alkosson, amelyek megteremtik az egyensúlyt a terhelt al-

⁶⁵ CASSESE, ANTONIO: *International Criminal Law*. Oxford University Press. New York, 2003. 371.p.

⁶⁶ KÖPF: *Jogtudományi Közlöny* 2001/7-8. 298.p.

⁶⁷ NAGY: 2008. 20. p.

⁶⁸ BÁRD: 2007. 188.p.

⁶⁹ TARR: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 240.p.

⁷⁰ 14/2004. (V.7.) A.B. határozat 2.2.2. pontja

kotmányos jogainak a védelme és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága között.⁷¹

3.7. A tárgyalás

Az akkuzatórius per legfontosabb (egyések szerint egyetlen) szakasza a tárgyalás. Az előkészítő eljárás során összegyűjtött bizonyítékok annyiban használhatók fel, amennyiben a tárgyaláson megerősítést nyernek. Ebben a körben az akkuzatórius modell legjelentősebb intézménye a keresztkérdés. Mindezekből egyértelműen következik, hogy az indirekt bizonyítékok, így például a hallomásból szerzett információ (*hearsay evidence*), vagy az anonim, illetve a tárgyaláson meg nem jelent tanúk vallomásai nem használhatók fel bizonyítékként az angol büntetőeljárásban.⁷²

A kontinentális büntetőeljárásban ezzel szemben a bizonyítás általában nem a felek, hanem a bíró feladatköre. Ismerten az 1998. évi XIX. törvény 295 §-a a felek általi kihallgatás jelenlegi törvényi szabályozásával elmozdult ugyan az ügyféli per irányába, de a gyakorlati alkalmazás hiánya mutatja, mennyire nem adaptálható az angolszász tárgyalás meghatározó jogintézménye a kontinentális hagyományokon alapuló magyar büntetőeljárásba.

A külföldi gyakorlatban előfordult ügyben (*Kostovski v. Hollandia*) a Bíróság felhívta a figyelmet arra, hogy a terheltnek minden esetben lehetőséget kell adni arra, hogy a tanúkat – akár közvetett módon is – kikérdezhesse.⁷³

4. *Javaslat a de lege ferenda magyar szabályozáshoz*

A büntetőeljárás rendszere akkor hatékony, ha egyszerű, gyors, alapos, költségkímélő, továbbá ha a büntetőügyekben alkalmazott szankciónak pozitív megelőző hatása van a bűncselekmények számának alakulására.⁷⁴ A hatékony és az eljárási garanciákat egyaránt biztosító büntető processzus megteremtése az elmélet és a gyakorlat olyan együttműködését igényli, amely képes új megoldásokkal a fékek és egyensúlyok optimális rendszerét létrehozni anélkül, hogy túl sokat kelljen feláldozni az alapelvek oltárán. Az igazságszolgáltatás túlterheltsége régóta hangoztatott probléma, amelynek kiküszöbölésére bár több újító jellegű intézmény került bevezetésre, ám az igazi reform elmaradt. Az igazság felderítését és az igazságos döntést ugyanis gyakran az egyszerűsítés ellen ható – az eljárás résztvevői, az ügyfelek, ebbe természetesen beleértve a védelem

⁷¹ TARR: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 242.p.

⁷² KÖPF: *Jogtudományi Közlöny* 2001/7-8. 301.p.

⁷³ KÖPF: *Jogtudományi Közlöny* 2001/7-8. 302.p.

⁷⁴ FARKAS ÁKOS: *A falra akasztott nádpálca avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*. Budapest, 2002. 98.p.

alapvető jogosítványait érvényre juttató – intézmények létrehozásával érhetjük el.⁷⁵

A magyar büntetőeljárásban az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változások egyik markáns megjelenési formája a konszenzuális elemek erősödése. Ennek kapcsán nagyobb tér nyílik az opportunitásnak, vagyis amikor a büntetőügyekben eljáró hatóságok – törvény által biztosított garanciák mellett – bizonyos célszerűségi szempontokat figyelembe véve eltekinthetnek attól, hogy az állam büntető igényének érvényt szerezzenek.⁷⁶

Az eljárás egyszerűsítését célozza a vádemelés elhalasztása, a közvetítői eljárásra utalás valamint az egyes külön eljárások alkalmazása, azonban a büntető statisztikák továbbra is azt mutatják, hogy egyre több ügy érkezik évente a helyi bíróságokhoz, és a pertartam ezek több mint 43%-ában meghaladja az egy évet, 11, 5%-a pedig 3 évet követően fejeződik csak be.⁷⁷ Az elhúzódás okait vizsgálva arra az eredményre juthatunk, hogy éppen a tárgyalási szakasz az a periódus, amely magában hordozza a büntetőügyek gyors befejezését gátló tényezőket (a vádlott és a tanú meg nem jelenése, elővezetésük nem teljesítése, a szakértői vélemény késedelve, a megkeresés eredménytelensége, a tárgyaláson tett új bizonyítási indítvány, az ügyész és a védő meg nem jelenése, a bíróság működésében felmerülő objektív ok).⁷⁸

Az EU 2002. évi Ország-jelentése arról tanúskodik továbbá, hogy a magyar bírának munkaidejük jelentős részét az ügyekkel összefüggő adminisztratív teendőkre kell fordítaniuk (szakértő kirendelése, idézések kiküldése, megkeresések megírása), így pontosan arra marad a legkevesebb idejük, ami az ügy lényegi részét érinti.⁷⁹

Az igazságszolgáltatás túlterheltsége szükségessé teszi a legalitás elvének áttörését és az opportunitás elvének szélesebb kontextusban való alkalmazását. Ezt a követelményt rögzíti az Európa Tanács *A büntetőeljárás egyszerűsítéséről* (R 87/18) szóló Ajánlása, amely több – az eljárások gyorsítását célzó – megoldást is a tagállamok elé tár. Szorgalmazza a diszkrecionális bünvádi eljárás elvének megfontolását, továbbá kisebb jelentőségű és tömegesen előforduló bűncselekmények esetén a következő lehetőségek alkalmazását: összevont eljárások, bíróságon kívüli megegyezések, egyszerűsített eljárások.⁸⁰ Az Ajánlás arra is felhívja a figyelmet, hogy a büntetőügyek hosszú ideig történő elhúzódása rossz fényt vet a büntetőjogra és az igazságszolgáltatásra. A tisztességes eljárás megköveteli az ésszerű időn belüli meghallgatást, továbbá azt, hogy a bűncselekménnyel vádolt személy ne legyen huzamos időn keresztül a bűnösség gyanúja alatt. A hosszabb ideig elhúzódó ügyekben nehezebbé válik a bizonyítás,

⁷⁵ Így pl. az irodalomban TARR: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 228.p.

⁷⁶ TARR: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 228.p.

⁷⁷ NAGY: 2008. 292. o.

⁷⁸ NAGY: 2008. 271. o.

⁷⁹ www.fifoost.de/ungarn/EU_Hungary_2002/node19.php

⁸⁰ TARR: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 235.p.

nőnek a költségek. Az Ajánlás arról is szól, hogy a büntetőeljárás időbeli késedelve nem csak többlet erőforrással orvosolható, hanem az eljárás egyszerűsítését megvalósító speciális eljárások alkalmazásával is.⁸¹ Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikke a tisztességes tárgyalásról szól, amely az ésszerű időn belüli elbírálás feltételeinek megteremtését teszi kötelezővé az Egyezményhez csatlakozó államok számára.⁸²

Az Alkotmánybíróság a büntetőeljárás egyszerűsítését szolgáló jogintézmények alkotmányossági vizsgálata kapcsán azt is megfogalmazta, hogy a büntetőeljárás szabályozásával szemben a jogállamiság normatív tartalmából és a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjogból levezethető alkotmányos követelmény az állami büntetőigény megfelelő időn belüli érvényesítése és elbírálása.⁸³ A büntetőjog garanciális követelményei azonban megkívánják, hogy az eljárás során a terhelt alkotmányos jogai ne sérüljenek. Ezen jogok érvényesülését az Alkotmánybíróság három elv mentén vizsgálta és határozta meg: a tisztességes eljáráshoz való jog; védelemhez való jog; önrendelkezési szabadság elve, melynek eljárási vetülete a terhelt rendelkezési jogában nyilvánul meg, amelynek alapján dönt arról, hogy a részére biztosított eljárási jogokat milyen mértékben gyakorolja.⁸⁴

A külön eljárások csoportja célzottan az eljárás gyorsítását igyekszik szolgálni, azonban gyakorlati alkalmazásuk alacsony száma hatástalanítja a modernizáló jogalkotói akaratot. Ez különösen igaz a lemondás a tárgyalásról jogintézmény tekintetében, hiszen az összes eljárás viszonylatában a ténylegesen megvalósult ilyen eljárási forma mindössze 0,3%-ot képvisel.⁸⁵ Ennek oka abban a lemondás a tárgyalásról sajátos, zárt törvényi megfogalmazásában rejlik, amely viszonylag kevés lehetőséget nyújt kötött büntetési tételkerete miatt a vádlott és az ügyész közti valódi alkura. A jogintézmény sokban hasonlít az angolszász jogrendszerből ismert vádalku intézményéhez, azonban pontosan a terhelt számára kifejezetten kedvező egyezség lehetőségét nélkülözi, hiszen a jogszabályban rögzített büntetési sávoktól nem enged eltérést a hazai jogintézmény. *Király* szerint: A lemondás a tárgyalásról tartalmaz konszenzuális elemeket, hiszen a vád és a védelem egyetértése szükséges az alkalmazásához, eltérően azonban az angolszász megoldástól, nem folyik alku a büntetés mértékéről vagy annak elengedéséről, és a bíró az egyezség kialakításába semmiképp nincs bevonva. Az alku, a konszenzus tehát nem a vádra vonatkozik, hanem az eljárási forma alkalmazására terjed ki.⁸⁶ További különbség az angolszász jogból ismert vádalku és a hazai lemondás a tárgyalásról külön eljárási forma között,

⁸¹ TARR: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 252.p.

⁸² RÉVÉSZ JUDIT: *A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban*. Jogtudományi Közlöny 1999/6. 265. o.

⁸³ 14/2004 AB határozat

⁸⁴ NAGY: 2008. 36.p.

⁸⁵ NAGY: 2008. 295. o.

⁸⁶ KIRÁLY: 2003. 559.p.

hogyan a magyar külön eljárás azoknak a bűncselekményeknek bizonyos körét jelöli meg, amelyek elkövetésekor felmerülhet a tárgyalási út elkerülése. A Be. csupán a legfeljebb nyolc évig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetében engedélyezi ezt a választási lehetőséget, az ezt meghaladó eseteket kizárja. A Btk. büntetési tételeit elemezve elmondható, hogy ez valamivel több, mint száz bűncselekményi tényállás kizárását jelenti, noha sok jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény (erőszakos közösülés alapesete, hivatalos személy elleni erőszak, hamis vád, vesztegetés) vonható így is a nyilvános ülésen történő elbírálás körébe. Több nagy társadalomra veszélyességű diszpozíció azonban kizorul a gyorsabb elbírálás köréből, noha az egyszerűsített eljárás elősegíthetné az állam büntető igényének mielőbbi érvényesítését, valamint az egyre inkább jellemző bünszövetségben történő elkövetés esetén az irányító személyek minél hamarabbi kézre kerítését. Az állam elleni és katonai bűncselekményeket nem számítva kimutatható, hogy a nyolc évnél súlyosabb büntetési tétel általában a minősítő körülményekhez (különösen nagy, vagy ezt meghaladó vagyoni hátrány, bünszövetségben, fegyveresen elkövetés) kapcsolódik. Míg a 90-es évek elején egy bíró számára kurióznak számított egy fegyveres rablás, csoportos elkövetés, mára már az megy ritkaság számba, ha alapeseti bűncselekményt szignálnak rá.⁸⁷ Harmadrészt a beismerés eljárásjogi szempontból csak akkor értékelhető – szemben az USA-beli megoldással – ha a bűncselekmény részletes ténybeli feltárását segíti elő. Végül a negyedik fő különbség, hogy a bíróság nem kötelezhető a Btk. enyhítő szakaszában foglaltak alkalmazására.⁸⁸

A közvetítői eljárás bevezetésével a kisebb tárgyi súlyú személy elleni, közlekedési és vagyon elleni bűncselekmények esetében a diverziós eljárás hatékonyan csökkenti a bíróságra kerülő ügyek számát (2007. május 31-ig 724 terhelt vonatkozásában 575 elrendelő határozat alapján folyt mediációs eljárás),⁸⁹ azonban ez nem jelent és nem is jelenthet alternatívát a társadalomra kifejezetten veszélyes alakzatok tekintetében. A mediáció alkalmazási lehetőségének kiterjesztése – a Be. esetleges ezirányú módosítása során – álláspontunk szerint akként történhetne, hogy a vádirat kézbesítése után 15 napon belül a vádlott (aki a nyomozás során tagadott vagy a vallomás megtagadási jogával élt) beismerő nyilatkozatot tehet, s ezzel megnyílik számára a közvetítői eljárás lehetősége a tárgyalás előkészítésének szakaszában. Javasoljuk továbbá, hogy a vádemelési szakban bűnhalmazat esetén az ügyészek éljenek az elkülönítés és a közvetítői eljárásra utalás lehetőségével. Ugyanakkor a törvény tegye lehetővé az elsőfokú bíróság számára is az elkülönítést azokra a cselekményekre, melyekre a közvetítői eljárás lefolytatható.

⁸⁷ ÖRDÖG-DEÁK ANDREA: *Ítéleti egyezség. Vádalku pro és contra*. 2008. Kézirat.

⁸⁸ NAGY: 2008. 77.p.

⁸⁹ HERKE: 2008. 180. o.

Az angolszász eljárási rendszer markáns vonásaiban eltér ugyan a kontinentális és így a magyar büntetőeljárás rendszerétől, akad azonban néhány olyan jogintézmény, amely a hazai alkotmányos elvekhez idomítva, a sajátos magyar követelményeknek megfelelően, képes garanciákkal felvértezett változásokat megvalósítani igazságszolgáltatásunkban az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához fűződő jog biztosítása érdekében.

Az ügyféli per meghonosítása a kereszkérdezéssel nem talált nagy visszhangra sem az elmélet, sem a gyakorlat körében, és önmagában véve az eljárást gyorsító konkrét rendelkezéseket sem tartalmaz.⁹⁰

Az angol büntetőjog sajátos eljárást megszüntető jogintézménye, a figyelmeztetés (*cautioning*) összeegyeztethetetlen a magyar büntetőeljárás azon követelményével, hogy a vádlott bűnösségét megállapítani és büntetést kiszabni csak a bíróság jogosult.⁹¹ Ennek értelmében, ha a terhelt a bűnösség beismerésére is kiterjedő vallomást tesz, és kielégítő bizonyíték áll rendelkezésre a bűnösség megállapítására, az elkövető egyetért, és úgy látszik, hogy nincs közérdek a büntetőeljárás lefolytatására, egy vezető rendőrtiszt formális figyelmeztetést alkalmazhat. Ez nem pusztán azért tekinthető aggályosnak, mivel a nyomozóhatóság állapít meg bűnösséget és alkalmaz szankciót, hanem azért is, mert ezt leggyakrabban a fokozottabb védelmet és odafigyelést igénylő fiatalokkal szemben veszik igénybe.

Bár nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a nagy múltú esküdtszék is végnapjait élné, ám az túlzás nélkül megállapítható, hogy az Egyesült Államokban is az elkövetők csupán 4-10 %-a él a hatodik alkotmánykiegészítés biztosította jogával. Az amerikai valóságot eltorzító filmekben előszeretettel alkalmazott hatásvadász jogintézmény meglepően alacsony száma a sokkal inkább hasznos vádalku gyakorlati alkalmazásával és előretörésével magyarázható. A U.S.A.-ban a vádemelésig eljutott ügyek több mint 90 %-a végződik a vád és a védelem által megkötött egyezséggel.⁹² Egyes becslések szerint, ha a terhelték ilyen nagy százaléka nem ismerné be a bűnösségét, a már így is túlterhelt igazságszolgáltatási rendszer összeomlana.⁹³

A kontinentális hagyományokat ápoló Németország és Franciaország is meghajlott a változás követelményei előtt és a vádalku bevezetésével úgy alakította a honi eljárásokat, hogy azok egyaránt megfeleljenek a büntetőeljárás alapelvek és az egyszerűsítő megoldások elvárásainak.

A kor kívánalmaihoz jobban igazodó büntetőeljárás igénye hazánkban is régóta foglalkoztatja az elméleti és gyakorlati szakembereket egyaránt. Az újítás szelleme már a rendszerváltás után áthatotta a szakirodalmat, ugyanakkor a

⁹⁰ FANTOLY ZSANETT: *A kereszkérdezésről és a felek általi kihallgatásról*. Jogtudományi Közlöny 2008/10.

⁹¹ BARCLAY, C. GORDON: *A büntető igazságszolgáltatás rendszere Angliában és Walesben*. Kriminológiai Közlemények 51. 1995.

⁹² RÉVÉSZ: 1999/6. 265.p.

⁹³ GRMELA ZOLTÁN: *Vádalku – az amerikai modell*. Magyar Jog 1993/6. 368.p.

lemondás a tárgyalásról külön eljárás bevezetésével mintha lecsitult volna a tökéletesítés iránti küzdelem, az új jogintézmény kezdetben eredményes kompromisszumnak bizonyult. Napjainkra azonban világossá vált, hogy a hazai vádalku az amerikai modell lecsupaszított mása, amely túlságosan óvatosra sikerült ahhoz, hogy friss vért szállítson a büntetőeljárás keringési rendszerében.⁹⁴ Egyre több szerző száll síkra amellet, hogy hatékonyabb eszközökkel kell fellépni a bírósági ügyteher csökkentése érdekében, s egyre többen szorgalmazták az egyszerűsítő rendelkezések finomítását, illetve bővítését.⁹⁵ E tevékenység során figyelemmel kell lenni arra, hogy – még ha az eljárás során biztosított jogok nem is jelentenek abszolút jogokat és megengedett bizonyos mértékű korlátozásuk, meg kell találni az egészséges egyensúlyt az eljárás gyorsításához fűződő érdek és az egyén alkotmányos jogainak védelme között. Vagyis jogállami kerek között nem engedhető meg, hogy az egyén alkotmányos jogainak korlátozása alkotmány sértő legyen.⁹⁶

Álláspontunk szerint a megegyezés a büntetőeljárásban egy lehetséges alternatíva az ügyteher csökkentésére és az igazságszolgáltató hatóságok tehermentésére. Megfelelő formájának kialakítására azonban kizárólag az „alkotmányos büntetőjog”⁹⁷, a büntetőeljárási alapelvek és garanciák szem előtt tartásával kerülhet sor.

ZSANETT FANTOLY

THE CRIMINAL PROCEDURAL (TRIAL) SYSTEMS AND THE MODERNISATION OF THE HUNGARIAN CRIMINAL PROCEDURE

(Summary)

This article describes the direction which is competent for the Hungarian legislation – with drawing a parallel between the continental and anglo-saxon criminal procedural systems.

During the development of law has grown up these two forms of criminal procedural systems.

⁹⁴ ÖRDÖG-DEÁK ANDREA: 2008. Kézirat.

⁹⁵ Pld. HERKE CSONGOR: *Megállapodások a büntetőperben* Pécs, 2008. c. monográfiájában vagy LÖRINCZY GYÖRGY: *Gondolatok a büntetőeljárás egyszerűsítésének lehetőségeiről*. in: (Bűnügyi Mozaik, Szeged, 2006) c. tanulmányában.

⁹⁶ TARR ÁGNES: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* V. 253.p.

⁹⁷ A kifejezés az állam büntetőhatalmával kapcsolatos, a büntetőjog szabályozásának jogállami, az Alkotmányban megfogalmazott követelményeinek összefoglaló jelentése. Részletesen lásd: ERDEI: 2006. 53.p.

The main feature of the trial system: particularly the connection between criminal procedural principles and trial; leading the trial; the presence of the clients on he trial; open the court; bringing a charge; questioning the accused; taking of evidence on he trial; changing or withdrawing the charge; speeches during the trial; and adoption of resolution.